

Received: 30 October 2019

Revised: 7 November 2019

Accepted: 2 December 2019

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น: บทบาททางศิลปวัฒนธรรมและการพัฒนาสู่ความยั่งยืน

LOCAL MESUEM: THE ROLE FOR ARTS, CULTURE AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

สายชล ปัญญชิต¹

Saichol Panyachit

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจสถานะของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกับการส่งเสริมพัฒนาการด้านศิลปวัฒนธรรมในสังคมไทย แนวคิดสำคัญที่เป็นพื้นฐานของการสร้างความเข้าใจคือแนวคิดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 และการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป้าหมายสำคัญของการเชื่อมโยงบทบาทของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ การแสดงให้เห็นบทบาทขององค์กรทางศิลปวัฒนธรรมสำหรับการเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาการเรียนรู้ให้กับสังคม นอกจากนี้ บทความชิ้นนี้ได้วิเคราะห์แนวทางการพัฒนาให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นสะท้อนคุณค่ากับการพัฒนาสังคมผ่านองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ด้านคือ การพัฒนานวัตกรรมทางศิลปวัฒนธรรม การพัฒนาการวิจัยและการสื่อสารสังคม รวมทั้งการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ ที่ย่อบทความชิ้นนี้ได้เสนอให้สร้างระบบการทำงานเชิงเครือข่ายขององค์กรทางศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นขึ้น เพื่อกำหนดเป้าหมายและทิศทางการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมร่วมกัน

คำสำคัญ: พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น; องค์กรศิลปวัฒนธรรม; การพัฒนาอย่างยั่งยืน; บทบาทของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

¹ นักวิจัยโครงการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Abstract

The purpose of this article is to explore the roles of the local museums in promoting the development of arts and culture in Thai society. The important concept of the study is based on the learning approaches in 21st century and sustainable development. The vital goal of connecting the role of the local museums and sustainable development is to express the role of arts and culture as a part of the development of learning in society. Additionally, the current study also conducts an analysis on the development approaches of the local museums that reflect the values of social development through three important dimensions including (1) development of innovation in arts and culture, (2) development of research and social communication, and (3) development of personnel. Lastly, this article proposes a working system in the form of a network of the arts and culture organizations in local areas. This is essential in order to set the goals and direction of the operation of the local museums, to be aligned with social and cultural changes.

Keywords: Local museum; Arts and Culture organization; Sustainable Development; The role of Local museum

1. บทนำ

การเข้าสู่สังคมแห่งเทคโนโลยีได้สร้างความท้าทายแห่งยุคสมัยปัจจุบันหลายประการ ส่วนหนึ่งที่ส่งผลต่อสังคมและวัฒนธรรมอย่างชัดเจนคือ การกำเนิดรูปแบบการเข้าถึงความรู้ การนิยามความรู้ และความรู้ที่จะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คนต่างวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเจริญเติบโตของสังคมชุมชนออนไลน์ที่มีการขยายตัวทั้งในมิติปริมาณและมิติคุณภาพ ได้ส่งผลให้บทบาทการเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมและข้อมูลที่เกี่ยวข้องถูกเปลี่ยนผ่านจากข้อมูลในสถานที่เชิงกายภาพสู่พื้นที่ออนไลน์มากยิ่งขึ้น พิพิธภัณฑสถานก็เผชิญกับความท้าทายดังกล่าวเช่นกัน ในฐานะของพื้นที่การเรียนรู้ที่ครอบคลุมมิติประวัติศาสตร์ มิติสังคม มิติศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนมิติของการสร้างจิตสำนึกความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พิพิธภัณฑสถานระดับฐานรากสุดคือ “พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น” ดูเหมือนเป็นสัญลักษณ์ของความเข้มแข็งทางท้องถิ่น เพราะการเกิดขึ้นและดำรงสถานะของพิพิธภัณฑสถานประเภทนี้ มีต้นทุนทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมที่ผู้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องต้องเสียสละเพื่อแลกเปลี่ยนกับความก้าวหน้าของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น ทั้งนี้งานของ ญาณินทร์ รักรวงศ์วาน (2556, น. 21-23) สรรวจบทบาทของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นในสังคมไทยพบว่า ปัญหาสำคัญของการดำเนินกิจกรรมของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นและจำเป็นต้องอาศัยกลไกการทำงานร่วมกันของคนในชุมชนคือ การต้องส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของผู้คนของทั้งในและภายนอกชุมชน อีกทั้งการที่สังคมไทยเผชิญกับกระแสการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การจะสร้างให้พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเป็นทรัพย์สินร่วมชุมชน ยิ่งจำเป็นต้องฟื้นฟูกลไกทางสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งการสนับสนุนจากภาครัฐเพื่อยกระดับกระบวนการดังกล่าว

บทความชิ้นนี้จึงมีเป้าหมายเพื่อสำรวจ “พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น” ในฐานะเครื่องมือทางศิลปวัฒนธรรมเพื่อทำความเข้าใจความสำคัญของการดำรงสถานะของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นกับสังคม นอกจากนี้ยังสนใจบทบาทของพิพิธภัณฑสถานกับการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ว่าการจะสร้างให้พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นยังคงสามารถดำเนินกิจกรรมและมีแนวทางที่ชัดเจนต่อการสร้างการเรียนรู้ให้กับหน่วยทางสังคมทุกระดับตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน สังคม ตลอดจนกระบวนการเรียนรู้ที่ควรมีการประยุกต์ให้เข้ามาส่งเสริมการพัฒนากิจกรรมของพิพิธภัณฑสถานควรมีลักษณะอย่างไร ท้ายที่สุดบทความจะได้สำรวจความเป็นไปได้ของบทบาทพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนภายในชุมชน ซึ่งจะมีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาสุขภาวะองค์กรให้กับผู้คนในสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้นได้

2. พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นในฐานะเครื่องมือทางศิลปวัฒนธรรม

พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น มีเป้าหมายการดำเนินกิจกรรมและแนวทางการบริหารที่แตกต่างกันออกไปตามวัตถุประสงค์ของหน่วยงานหรือบุคคลที่จัดตั้งขึ้น แต่ส่วนใหญ่พิพิธภัณฑสถานประเภทนี้เกิดขึ้นเพื่อรวบรวมองค์ความรู้ที่สะท้อนให้เห็นประวัติศาสตร์ความเป็นมา กระบวนการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตลอดจนเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นที่จัดตั้งขึ้น มีการศึกษาที่พยายามอธิบายลักษณะและเป้าหมายการดำเนินงาน

เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่สำคัญหลายงาน งานของ ญาณินทร์ รักวงศ์วาน (2556, น. 20-21) ได้อธิบาย พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกับมิติของการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมว่า บทบาทสำคัญของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกับการสร้างการเรียนรู้มีความสำคัญ 3 ประการกล่าวคือ (1) การพัฒนาบุคลากรในท้องถิ่นที่มีความรู้ความเข้าใจ กระบวนการทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานร่วมกัน (2) การรื้อฟื้นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนให้กลับมามีคุณค่าและช่วยอธิบายลักษณะทางประวัติศาสตร์ทางสังคมของท้องถิ่นได้อีกครั้ง ท้ายที่สุดคือ (3) การขยายผลของการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชุมชน ผ่านการจัดตั้งและรวบรวมไว้ที่พิพิธภัณฑ์ ซึ่งสามารถกระตุ้นกระบวนการชดเชยทางสังคมที่นำไปสู่เครือข่ายทางสังคมที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ภายในท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น

สำหรับการขยายบทบาทของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในสังคม งานของศรีศักร วัลลิโภดม (2551, น.81-87) ชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้ถือเป็นเป้าหมายสำคัญของการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ ดังนั้น การจะพัฒนาให้พิพิธภัณฑ์เป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งในระดับชุมชนหรือประเทศได้ ต้องค่อยๆ อาศัยการสะสมความรู้ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของการเข้ามาพัฒนาปัญญาของผู้คน กระบวนการที่เป็นขั้นตอนของการสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ให้เหมาะสมกับพิพิธภัณฑ์ จะช่วยให้เกิดเครือข่ายทั้งคนทำงานพิพิธภัณฑ์และผู้ที่เข้ามาชมได้อย่างยั่งยืน ขณะที่งานของปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล และคณะ (2547, น. 14) ได้อธิบายถึงประวัติการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ในกระแสท้องถิ่นว่า ในระยะแรกบริบททางสังคมและวัฒนธรรมมีอิทธิพลต่อการพัฒนาการการจัดเก็บวัตถุหรือสิ่งของมีค่าในสังคมไทย ดังนั้น วัดและวังจึงกลายเป็นพื้นที่ของการเก็บสะสมในระยะแรกของไทย พิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยเริ่มขึ้นในช่วงปีพ.ศ. 2417 สมัยรัชกาลที่ 4 โดยทรงริเริ่มจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ที่พระที่นั่งราชฤดี แล้วย้ายไปที่ “พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์” ในพระบรมมหาราชวัง เพื่อจัดแสดงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่ทรงรวบรวมไว้เมื่อครั้งทรงผนวก รวมทั้งเครื่องราชบรรณาการจากต่างประเทศ แต่ยังมีได้เปิดให้ประชาชนทั่วไปเข้าชม ต่อมา ปีพ.ศ. 2445 สมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการปรับใช้พื้นที่ในพระราชวัง ให้เป็นสถานที่เก็บรวบรวมศิลปวัตถุและโบราณวัตถุในสมัยอยุธยา

กล่าวสำหรับข้อถกเถียงเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกับบทบาทด้านศิลปะและวัฒนธรรม ข้อเสนอที่สำคัญและแตกต่างออกไป ได้พิจารณาพิพิธภัณฑ์ในมิติความสัมพันธ์ของพลวัตทางสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมชนบทไทย การดำเนินการเพื่อให้เกิดพิพิธภัณฑ์เกี่ยวเนื่องกับสำนึกรักท้องถิ่น รวมทั้งความพยายามคงอัตลักษณ์ที่สำคัญของเรื่องราว บุคคลสำคัญ และวัฒนธรรมท้องถิ่นให้ดำรงอยู่กับผู้คนในท้องถิ่นนานสืบต่อไป (ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล, 2551, น. 7) อีกทั้งเป็นพื้นที่ในการแสดงออกและแสวงหาการยอมรับทางสังคม พิพิธภัณฑ์คือพื้นที่ที่มีกระบวนการสร้าง “ความหมาย” และ “อัตลักษณ์” โดยการเลือกจัดวางและจัดแสดงวัตถุ คือเป็นการเลือกภาพตัวแทนต่างๆ กล่าวคือพิพิธภัณฑ์เป็นพื้นที่หนึ่งที่มีอำนาจในการจัดสร้างอารมณ์ การรับรู้และเป็นแหล่งปลูกฝังค่านิยมต่างๆ ที่มีผลต่อความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ ดังนั้น งานทางด้านพิพิธภัณฑ์ศึกษาขึ้นสำคัญของ Zuzan A. Crane (2000, อ้างถึงใน รินนา ทากุดเรือ, 2557, น. 26)

ที่ชื่อว่า “Museum and Memory” ได้เสนอว่าการที่พิพิธภัณฑ์เป็นสถานที่นำเสนอ (Presentation) เกี่ยวกับความทรงจำ เป็นการแสดงถึงความรู้สึกที่ถ่ายทอดเรื่องราวผ่านสิ่งของที่เก็บบันทึกทางความทรงจำ (Recollection) และภาพตัวแทน (Representation) เชิงจินตนาการ โดยการพยายามที่จะค้นหาและยึดโยงเอาความรู้สึกและความหมายของมันไว้ กล่าวคือความทรงจำยังสามารถที่จะกระตุ้นอารมณ์และความปรารถนาทั้งในทางบวกและทางลบ เพราะความทรงจำได้รับการกระตุ้นทั้งจากความปรารถนาที่จะจดจำและลืมมันเอง ฉะนั้นพิพิธภัณฑ์จึงถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรักษาและคงสภาพความทรงจำผ่านการสร้างรูปแบบของภาพตัวแทนต่างๆ ซึ่งผู้ชมก็จะได้รับการกระตุ้นและตอบสนองอย่างดีต่อวัตถุสิ่งของ (Objects) ที่จัดแสดง นอกจากนี้ความทรงจำของทั้งระดับปัจเจกบุคคลหรือของกลุ่มบุคคลมีส่วนในการแบ่งปันร่วมกัน โดยผ่านประสบการณ์ (Experience) การเรียนรู้ (Learning) มรดก (Heritage) และประเพณี (Tradition) สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ส่งผลให้เกิดการจดจำและการสร้างความทรงจำที่แตกต่างกันหลากหลายประเภท อาจเรียกได้ว่า “ประสบการณ์ความทรงจำ” (Memory experience) ซึ่งสามารถจะพิจารณาการปฏิสัมพันธ์ของความทรงจำหลากหลายประเภทได้จากการจัดแสดงในพื้นที่พิพิธภัณฑ์ เพื่อทำความเข้าใจความหมายและความสำคัญของการเก็บรักษาวัตถุในพิพิธภัณฑ์ ซึ่งเป็นรูปแบบและการสร้างวาทกรรมเกี่ยวกับภาพตัวแทนของความทรงจำ

หากพิจารณากระบวนการที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือสำคัญของการสร้างคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม เราสามารถเห็นการศึกษาเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหลายผลงาน อุดมลักษณ์ ชื่นตระกูล (2553, น. 247-249) ได้ศึกษาเรื่อง พิพิธภัณฑ์ชาติ และพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น: พื้นที่ของการให้ความหมายและการรับรู้ต่ออดีตของลำพูน จากงานศึกษาพบว่าการนิยามความหมายให้แก่ลำพูนผ่านช่วงเวลาของอดีตทำให้เกิดการสร้างควมหมายที่เกิดจากคนหลากหลายกลุ่ม ซึ่งบางนิยามความหมายที่ถูกนำเสนอบ้างก็เป็นการตอบโต้กันและกัน และการจัดแสดงสิ่งของในพิพิธภัณฑ์ถูกให้ความหมายตามเรื่องราวและความทรงจำที่แตกต่างกับไปในพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่ง จึงจะเห็นได้ว่าพิพิธภัณฑ์เป็นพื้นที่การช่วงชิงความหมายและการแสดงการรับรู้อดีตของลำพูนที่แตกต่างหลากหลาย

ขณะที่ รินนา ทากุดเรือ (2557, น. 162-164) ได้ศึกษาบทบาทของพิพิธภัณฑ์สงครามในกาญจนบุรี ที่ช่วยสะท้อนความหมายและคุณค่าของพิพิธภัณฑ์สงครามที่เกิดขึ้นหลายแห่งในจังหวัดกาญจนบุรี ว่าถือเป็นพื้นที่ถ่ายทอดความรู้ทางประวัติศาสตร์ และเป็นพื้นที่บอกเล่าความทรงจำได้อย่างมีพลังเพราะมันได้แสดงให้เห็นถึงสถานะของการเป็นเครื่องมือในการควบคุมหรือกำหนดทิศทางให้กับสังคม รวมไปถึงกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างปัจจุบันกับอดีตด้วย และยังทำให้เห็นว่าปัจจุบันคือจุดเริ่มต้นของอดีตหรือประวัติศาสตร์ เพราะประวัติศาสตร์ปรากฏตัวขึ้นผ่านความทรงจำที่มีในปัจจุบัน

นอกจากการพิจารณาพิพิธภัณฑ์ในมิติทางการเรียนรู้เชิงประวัติศาสตร์ ยังมีมุมมองที่น่าสนใจเกี่ยวกับการสร้างความคิดสร้างสรรค์กับบทบาทของพิพิธภัณฑ์ โดย ปราโมทย์ เหลลาลาเกะ และกาญจนา เสี่ยงผล

(2555, น. 47) เสนอว่า พิพิธภัณฑสถานเป็นพื้นที่ของการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ เป็นการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการคิดและจินตนาการ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ในศาสตร์ต่างๆ ไปสู่เป้าหมายที่สำคัญคือเพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม การศึกษาเชิงสร้างสรรค์ที่สามารถส่งเสริมการพัฒนาความเจริญงอกงามได้นั้น จึงต้องบูรณาการกับองค์ความรู้อื่นๆ เช่น มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ ที่ช่วยสะท้อนคุณค่าอย่างแท้จริง ผู้เรียนต้องศึกษาประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิทยาศาสตร์ อันเป็นวัฒนธรรมพื้นฐาน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่น เข้าใจสิ่งแวดล้อม และเข้าใจในวัฒนธรรมของธรรมชาติเข้าใจว่าวัฒนธรรมนั้น มีความเป็นพลวัตและส่งผลต่อค่านิยม ความเชื่อ ทศนคติที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของความรู้ การรับรู้ การเข้าใจความหลากหลายทางศิลปวัฒนธรรม การจัดการศึกษาเชิงสร้างสรรค์จึงเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรม เพื่อให้ผู้ที่สนใจเข้ามาในพิพิธภัณฑสถานได้มีประสบการณ์และความเข้าใจความจริงของสิ่งแวดล้อม

การจะสามารถผลักดันให้พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นสามารถดำเนินกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมเพื่อเป็นฐานองค์ความรู้ บันทึกเรื่องราว และรับใช้ชุมชนได้อย่างยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัยกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนเข้ามาสนับสนุน เพราะการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นถือเป็นสัญลักษณ์ร่วมกันของผู้คนในชุมชน การดำเนินกิจกรรมที่ได้รับฉันทามติ รวมทั้งตรวจสอบข้อมูลอย่างรอบด้าน จะช่วยให้ลดการเกิดความขัดแย้งและปัญหาเชิงเนื้อหาที่ผิดพลาดในอนาคต นอกจากนี้การใช้พื้นที่ของชุมชนยังจะมีโอกาสได้รับการสนับสนุนอย่างชัดเจนมากขึ้นด้วย ประสบการณ์ภาคสนามของ ปรีดา พูนสิน (2555, น. 64-65) ที่ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนวัดโสมนัส ถือเป็นบทเรียนที่สำคัญในการจัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นในอนาคตได้ โดยข้อเสนอจากงานชิ้นนี้คือการจะส่งเสริมให้เกิดการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมขึ้นในชุมชน หากสามารถดึงองค์การทางศาสนา การศึกษาและภาครัฐท้องถิ่น เข้ามาร่วมวางแผนและดำเนินกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมร่วมกัน จะสามารถส่งเสริมการดำเนินกิจกรรมให้ประสบความสำเร็จมากขึ้น ซึ่งจะสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนหลายมิติ ทั้งในการส่งเสริมความเข้มแข็งชุมชน การพัฒนาศิลปวัฒนธรรม การสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ ตลอดจนการรักษาประวัติศาสตร์และรากฐานทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ในชุมชนต่อไป

งานที่มีความโดดเด่นเป็นต้นแบบของการจัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นกับการสร้างคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมคืองาน สายันต์ ไพเราะญจิตร (2547, น. 79-89) ศาสตราจารย์ด้านโบราณคดีชุมชน ที่ดำเนินการพัฒนาแหล่งโบราณคดีชุมชนไปสู่พิพิธภัณฑมรดกวัฒนธรรม งานชิ้นสำคัญนี้ได้ถ่ายทอดบทเรียนการดำเนินงานโบราณคดีชุมชนเพื่อคนเมืองน่าน ซึ่งมีพื้นที่ภาคสนามอยู่ที่ตำบลสวก และตำบลนาขาว อำเภอเมืองน่าน โดยการดำเนินงานพัฒนาพิพิธภัณฑสถานประจำท้องถิ่น มีเป้าหมายสำคัญเพื่อการอนุรักษ์มรดกทางศิลปะและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ให้ได้รับการอนุรักษ์ รวบรวมและจัดทำเป็นข้อมูลความรู้ที่ชัดเจน กระบวนการที่สามารถสร้างการมีส่วนร่วมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคท้องถิ่นและภาคประชาสังคม จำเป็น

ต้องใช้เวลาระยะยาวและกลไกการมีส่วนร่วมที่สะท้อนประโยชน์ร่วมกันจัดการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ดังนั้น ภายหลังการรื้อฟื้นและจัดการความรู้แหล่งโบราณคดีชุมชนให้กลับมามีคุณค่า และเป็นพื้นที่การเรียนรู้ได้ กระบวนการที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและผสมผสานองค์ความรู้ทางวิชาการกับการสร้างเครือข่ายการทำงาน ร่วมกับชุมชน จึงได้รับการขยายผลไปมากยิ่งขึ้น

จะเห็นได้ว่าพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น จึงมีความหมายอย่างยิ่งต่อการเป็นเครื่องมือสร้าง รื้อฟื้นและ ประกอบสร้างการอนุรักษ์ หวงแหน หรือพัฒนากระบวนการเชิงเครือข่ายต่อการรักษาศิลปวัฒนธรรมภายใน ท้องถิ่นผ่านการจัดการความรู้ที่เป็นรูปธรรม ดังนั้น การสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงเป็นทั้งสัญลักษณ์และ ผลสัมฤทธิ์ที่เป็นรูปธรรมของการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ให้มีสถานะที่มั่นคง และมีการจัดการความรู้ที่ยั่งยืน การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงมีนัยสำคัญต่อการขับเคลื่อน การเรียนรู้ การส่งเสริมการทำงานเป็นกลุ่ม ตลอดจนการสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกที่จะสนับสนุน การดำเนินกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้

3. การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกับการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21

สำหรับบทบาทและอุปสรรคของการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นปัจจุบันจะเห็นได้จากงานของ ฤกษ์ญา ตัสมมา (2560, น.73-74, 77-79) ที่เสนอว่า การสำรวจของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรได้แสดงให้เห็นว่า สถานะของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในสังคมมีแนวโน้มการขยายตัวขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเมื่อวัดและชุมชน ให้ความสนใจที่จะเข้าร่วมพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นขึ้น โดยเป้าหมายสำคัญที่สัมพันธ์กับการส่งเสริม ศิลปวัฒนธรรมคือการผลักดันให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของการปลูกจิตสำนึกแห่งคุณค่าของ ท้องถิ่นขึ้น อย่างไรก็ตามการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นยังปรากฏปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญคือการขาด องค์ความรู้ในการบริหารจัดการส่งผลให้พิพิธภัณฑ์กลายเป็นเพียงที่เก็บของและเสื่อมสภาพลง โดยที่ไม่สามารถ จัดการความรู้หรือบอกความสำคัญของวัตถุได้ อีกทั้งการบริหารที่ขาดงบประมาณและบุคลากรที่สามารถ สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ส่งผลสำคัญให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไม่สามารถเปิดบริการได้อย่างต่อเนื่อง

ขณะที่การเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่มีการพัฒนา ความรู้ตั้งแต่วัยทารกชุมชน ถือเป็นกลไกที่จะช่วยสนับสนุนคุณลักษณะสำคัญของการจัดการเรียนรู้ได้ การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงจำเป็นต้องคำนึงถึง รูปแบบการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ที่เปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งการปรับเปลี่ยนการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย จะช่วย ส่งเสริมให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นสามารถกำหนดทิศทางที่เหมาะสมต่อการเข้าถึงความต้องการเรียนรู้แห่ง ยุคสมัยได้ งานของศาสตราจารย์ด้านประวัติศาสตร์ ยูวัล โนอาห์ แฮรารี (2562, น. 345-348) ที่ชื่อว่า “21 Lessons for the 21 Century” ได้เสนอบทเรียนเกี่ยวกับการศึกษาว่า การศึกษากำลังเปลี่ยนแปลง ไปอย่างรวดเร็ว การจัดความรู้เฉพาะในห้องเรียนที่เน้นการท่องจำไม่สามารถเสริมสร้างการเรียนรู้ในโลกแห่ง

นวัตกรรมและเทคโนโลยีได้ ข้อเสนอที่สำคัญทางการศึกษาที่กำลังเป็นเป้าหมายสำคัญปัจจุบันอยู่ภายใต้แนวคิด 4 C กล่าวคือการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical thinking) การสื่อสาร (Communication) การประสานความร่วมมือกัน (Collaboration) และความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) ที่สำคัญคือสถานที่จัดการศึกษาต้องเปิดโอกาสให้ผู้เรียน สามารถค้นหาตัวตนที่แท้จริงว่าต้องการพัฒนาตนเองไปในอนาคตอย่างไร อีกนัยหนึ่งแนวคิดทักษะแห่งอนาคตใหม่ หรือการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 และกรอบแนวคิดเพื่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 จึงเป็นการกำหนดแนวทางยุทธศาสตร์ในการจัดการเรียนรู้ โดยร่วมกันสร้างรูปแบบและแนวปฏิบัติในการเสริมสร้างประสิทธิภาพของการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 โดยเน้นที่องค์ความรู้ ทักษะ ความเชี่ยวชาญ และสมรรถนะที่เกิดกับตัวผู้เรียน เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมแห่งความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

งานศึกษาที่ช่วยให้เข้าใจองค์ประกอบของการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 คืองานของ สุวิทย์ เมษินทรีย์ (2557, น. 9-26) จากการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 จะค้นพบว่าพื้นฐานสำคัญของการเรียนรู้ ประกอบไปด้วยองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการกล่าวคือ

องค์ประกอบที่ 1 การเรียนแบบรู้จริง (Mastery learning) การเรียนแบบรู้จริงหรือการเรียนแบบรอบรู้เป็นรูปของโปรแกรมการเรียนการสอนโดยผู้เรียนสามารถใช้เวลาเท่าที่ต้องการในการเข้าถึงแก่นแท้ของบทเรียนพร้อมได้รับข้อมูลย้อนกลับที่แสดงถึงจุดบกพร่องและคำแนะนำในการปรับปรุงพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ โดยส่วนประกอบของการเรียนรู้แบบรู้จริงคือการเรียนรู้ทักษะองค์ประกอบย่อยของเรื่องนั้น การเรียนรู้วิธีบูรณาการทักษะองค์ประกอบย่อยเข้าด้วยกัน และการเรียนรู้ที่จะประยุกต์ใช้ทักษะให้เหมาะสมกับกาลเทศะ

ประการต่อมาองค์ประกอบที่ 2 การเรียนรู้แบบการสอนให้น้อย เรียนรู้ให้มาก แนวคิด “การสอนให้น้อยเรียนรู้ให้มาก” เป็นการเรียนการสอนที่ดีกว่าเนื่องจากช่วยให้กำลังใจผู้เรียนและช่วยเตรียมความพร้อมให้กับพวกเขาเหล่านั้นสำหรับการใช้ชีวิตมากกว่าการสอนมากหรือการสอนเพื่อสอบ “การสอนให้น้อยเรียนรู้ให้มาก” มีเป้าหมายเพื่อสัมผัสหัวใจและให้กำลังใจ (Minds) ผู้เรียน ทั้งนี้ เพื่อการเตรียมผู้เรียนสำหรับการใช้ชีวิตเน้นหลักของการศึกษา (Core of education)

ท้ายที่สุดคือ องค์ประกอบที่ 3 การเรียนรู้ตลอดชีวิต สำหรับแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตหรือ Lifelong learning มีคุณสมบัติหลักที่สำคัญ 4 ประการได้แก่ 1) มุมมองที่เป็นระบบ (A systemic view): เป็นลักษณะเด่นที่สุดของการเรียนรู้ตลอดชีวิต โอกาสในการเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของระบบการเชื่อมต่อที่ครอบคลุมวงจรชีวิตทั้งหมดและการเรียนรู้ตลอดชีวิตประกอบไปด้วยทั้งการเรียนรู้ในรูปแบบของการเรียนรู้ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ 2) ศูนย์กลางการเรียนรู้อยู่ที่ผู้เรียน (Centrality of the learner): การเรียนรู้ตลอดชีวิตจะต้องเปลี่ยนแปลงการให้น้ำหนักความสนใจจากการมุ่งเน้นด้านอุปทาน (Supply side) ตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนจากการจัดโครงสร้างเชิงสถาบันการศึกษาอย่างเป็นทางการมาเป็นการให้ความสนใจ

การเรียนรู้ในด้านความอุปสงค์ (Demand side) เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ 3) แรงจูงใจในการเรียนรู้ (Motivation to learn): แรงจูงใจในการเรียนรู้เป็นพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต กล่าวคือ ต้องมีความสนใจที่จะพัฒนาศักยภาพสำหรับ “การเรียนรู้ที่จะเรียน” (Learning to learn) ผ่านการเรียนรู้ด้วยตนเองและการกำหนดทิศทางให้ตนเองได้ และ 4) มีวัตถุประสงค์ของนโยบายการศึกษาหลายประการ เช่น ในด้านการพัฒนาส่วนบุคคล การพัฒนาองค์ความรู้ วัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และช่วยจัดลำดับความสำคัญในกลุ่มวัตถุประสงค์เหล่านี้ด้วยการเปลี่ยนผ่านหลักสูตรให้สอดคล้องกับช่วงชีวิตของบุคคล

จะเห็นได้ว่า การให้การศึกษาสำหรับศตวรรษที่ 21 ต้องเปลี่ยนแปลงองค์ความรู้และการศึกษาที่ชุมชนและวัฒนธรรมที่อาศัยอยู่ จากกระบวนทัศน์แบบดั้งเดิมที่เน้นองค์ความรู้และแบบเรียนจากส่วนกลางไปสู่กระบวนทัศน์ใหม่ที่ให้โลกของนักเรียนและโลกความเป็นจริงเป็นศูนย์กลางของกระบวนการเรียนรู้ รวมทั้งเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถร่วมบูรณาการหลักคิด หลักการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม กระบวนการของการสนับสนุนความรู้ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น เริ่มต้นจากทักษะที่เกี่ยวข้องกับชุมชนไปสู่การเน้นพัฒนาทักษะการแก้ปัญหา ทักษะองค์การ ทักษะคิดเชิงบวก ความเคารพตนเอง นวัตกรรม ความสร้างสรรค์ ทักษะการสื่อสาร ทักษะและค่านิยมทางเทคโนโลยี ความเชื่อมั่นตนเอง ความยืดหยุ่น การรู้จักตนเอง และความตระหนักในสภาพแวดล้อม สอดคล้องกับข้อเสนอของ Howard Gardner ชื่อ Five Minds for the Future (อ้างถึงใน วิจารณ์ พานิช, 2558, น.7-8) ที่กล่าวว่าเป็นการบรรลุการเรียนรู้ปัจจุบัน ผู้เรียนเป็นผู้ลงมือปฏิบัติเอง เป็นผู้ลงมือทำสิ่งเหล่านั้นเอง ไม่ใช่ครูเป็นผู้ทำให้งาน คือ หัวใจของการบริหาร โดยใช้วิธีการบริหารให้ผู้เรียนเป็นผู้ทำ เกิดการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง อาจารย์สถาบันเป็นผู้สร้างบรรยากาศ อำนวยความสะดวก เพื่อให้บรรลุเป้าหมายบทบาทของครูอาจารย์จึงเปลี่ยนไปจากเดิม คือ ไม่ได้ถ่ายทอดความรู้ แต่จะสร้างแรงบันดาลใจ ทักษะในการสร้างแรงบันดาลใจที่สำคัญ คือ ของตนเองตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา เห็นคุณค่าของสิ่งต่างๆ รอบตัวที่เผชิญ และครูคอยตั้งคำถาม และใช้การประเมินเพื่อเอาผลการประเมินเพื่อที่จะเอาผลนั้นไปย้อนกลับกับตัวลูกศิษย์อีกทีหนึ่ง เพื่อให้มองเห็นคุณค่าในอนาคตเพิ่มขึ้นอีก สุดท้ายก็ประเมินผลสัมฤทธิ์อีกครั้งหนึ่งว่าสิ่งที่เราอยากได้คือผลลัพธ์การเรียนรู้แบบใด ในทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 นั้นหน้าที่ของครูคือจัดหาเครื่องอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ การเรียนรู้สมัยใหม่คือลงมือปฏิบัติ สถานที่ฝึกปฏิบัติให้เหมาะสม นอกจากนี้ ครูทำหน้าที่สอนทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ การเรียนจากห้องเรียน ซึ่งเป็นที่เรียนของคน 3 กลุ่ม คือ ครู นักเรียน และผู้บริหาร โดยครูต้องร่วมเรียนรู้กับเพื่อนครู เรียกว่า (PLC – Professional Learning Community) เกิดกระบวนการทำงานเป็นทีมและเรียนรู้กันเป็นทีม ส่วนการบริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 ในต่างประเทศ อำนวยความสะดวกให้นักศึกษา นักศึกษาทำกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อการเรียนรู้ อาจารย์คอยประเมินบรรยากาศ เรียกว่า campus life โรงเรียนที่ดี ผู้บริหารการศึกษาสภาพแวดล้อมทั้งหมดเพื่อให้เอื้อต่อการเรียนรู้คุณภาพพัฒนาขึ้นมาและเพิ่มพูนในความซับซ้อนของสมรรถนะขึ้นมาเรื่อยๆ

การศึกษาตามระบบที่ยืดครองพื้นที่การสร้างความรู้มาอย่างยาวนาน ตั้งแต่โรงเรียน มหาวิทยาลัย จนถึงสำนักวิจัยต่างๆ จึงจำเป็นต้องปรับบทบาทการดำเนินการกิจเช่นกัน เพราะจะเห็นได้ว่าโลกที่พลวัต ท่ามกลางการปฏิวัติอุตสาหกรรม เทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์อย่างสม่ำเสมอ ได้สะท้อนความเป็นอนิจจัง ของการศึกษาด้วยเช่นกัน ผลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร การปฏิวัติทางความคิดเกี่ยวกับงาน และความมั่นคงทางอาชีพ ตลอดจนระบบเทคโนโลยีสารสนเทศข้ามวัฒนธรรม ข้ามพื้นที่พรมแดน และข้าม ศาสตร์สาขาวิชา ได้ผลักดันให้ระบบการศึกษาในความหมายกว้าง (รัฐ มหาวิทยาลัย สำนักวิชา โรงเรียน บุคลากรทางการศึกษา) จำเป็นต้องปรับบทบาทและรูปแบบการจัดการศึกษาอยู่เสมอ ในหนังสือที่ชื่อว่า “การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4 หรือ The Fourth Industrial Revolution” ได้ชี้ให้เห็นผลกระทบสำคัญ ประการหนึ่งคือการเคลื่อนย้ายขององค์รวมทางสังคม กล่าวคือผู้คนจะสามารถเคลื่อนย้ายหรือข้อมูล ถูกเคลื่อนย้ายมาปะทะกับความคิดได้ง่ายขึ้น การเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์ ความมุ่งมาดปรารถนาในชีวิต การให้นิยามกับความหมายของระบบครอบครัวและกลุ่มทางสังคมที่ตนเองสังกัดจะมีความชัดเจนน้อยลง เมื่อเป็นเช่นนั้นการสมานความเป็นกลุ่ม การรับและมอบสิทธิหน้าที่ทางพลเมืองต่อสังคมหนึ่งๆ รวมทั้ง การยอมรับอำนาจอธิปไตยต่อรัฐอาจจำเป็นต้องมีการดูแลให้ทันต่อความเจริญที่ตามมา (เคลาส์ ซวาบ, 2561, น. 103-104) ดังนั้น เมื่อพื้นที่การผลิตงานวิจัยและสร้างสรรค์นวัตกรรมทั้งทางวิทยาศาสตร์ ศิลปะและสังคม ไม่ได้จำกัดอยู่ในมหาวิทยาลัยหรือระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการเท่านั้น จึงมีความจำเป็นที่มหาวิทยาลัย ต้องนิยามพื้นที่ กระบวนการเรียนรู้ ตลอดจนปรับสมดุลของการพัฒนาการศึกษาให้เท่ากับพลวัตของโลก การศึกษาใหม่อีกครั้ง

เมื่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 กำลังเปลี่ยนแปลง การปรับฐานความรู้ท้องถิ่นจึงมีความสำคัญ ต่อการดำรงสถานะของพื้นที่เรียนรู้เช่นกัน ดังนั้น พิพธิภัณฑ์ท้องถิ่นจึงต้องทำหน้าที่เป็นพื้นที่การเรียนรู้ ทางศิลปวัฒนธรรมสมัยใหม่ กล่าวคือเป็นพื้นที่ที่รวบรวมประวัติศาสตร์ นวัตกรรมทางความคิดและทางสังคม ตลอดจนการสร้างความร่วมมือเชิงเครือข่ายกับองค์กรทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อขยายจำนวนการส่งเสริม การเรียนรู้ในระบบ ที่สามารถพัฒนาทักษะชุมชนให้บูรณาการกับบทบาทการดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรม ของชุมชนท้องถิ่นได้ นอกจากนี้ พิพธิภัณฑ์ท้องถิ่นยังควรขยายบทบาทการส่งเสริมการเรียนรู้ และการพัฒนา นวัตกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้น โดยถือเป็นนวัตกรรมที่จะต้องคำนึงถึงคน สังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ระบบ เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี ที่ผ่านมานวัตกรรมหลายประเภทส่งผลต่อการทำลายล้างต่อสังคม และสิ่งแวดล้อมที่สูงมาก ก่อให้เกิดมลพิษ ไม่ประหยัด พังพาผู้เชี่ยวชาญ วัฒนธรรมความสำเร็จมากกว่าความสุข และจิตวิญญาณ ดังนั้น นวัตกรรมและกระบวนการของโลกยุคใหม่จะต้องคำนึงถึงความยั่งยืนของมนุษย์ โลก ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วิถีวัฒนธรรม การเรียนรู้ตามวิถีวัฒนธรรมของมนุษยชนชาติ รวมทั้ง มีนวัตกรรมที่ส่งเสริมระบบเศรษฐกิจที่แบ่งปันมากกว่าการครอบครองของกลุ่มคนในสังคม

4. พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงระบบการเรียนรู้ สภาพระบบสังคม วัฒนธรรมและความก้าวหน้าของเทคโนโลยี ถือเป็นความท้าทายสำคัญของการพัฒนาการบริหารจัดการองค์กร ดังนั้น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงควรพัฒนาการบริหารจัดการสำคัญ 3 ด้านกล่าวคือ

ประการที่ 1 พัฒนานวัตกรรมทางศิลปวัฒนธรรม กล่าวคือ การดำเนินกิจกรรมด้านพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น จำเป็นต้องพัฒนาองค์ความรู้ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะด้านศิลปวัฒนธรรม เพราะจะช่วยให้เกิดการกระตุ้นให้นักท่องเที่ยว ผู้เรียน รวมทั้งผู้คนในท้องถิ่น มีความต้องการที่จะเข้าใช้บริการพิพิธภัณฑ์ นวัตกรรมทางศิลปวัฒนธรรมอาจครอบคลุมทั้งในมิติองค์ความรู้ที่ผ่านการพัฒนาจะนำไปสู่การสร้างเป็นชุดนิทรรศการสมัยใหม่ การเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ตลอดจนการสร้างฐานกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับคนในแต่ละช่วงวัย เนื่องจากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นสามารถดึงดูดได้ทั้งเยาวชน นักท่องเที่ยววัยทำงาน และผู้สูงอายุ การพัฒนานวัตกรรมที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ จะช่วยสร้างให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมีเครื่องมือที่หลากหลายในการสนับสนุนการดำเนินกิจกรรม

ประการที่ 2 พัฒนาการวิจัยและการสื่อสารสังคม กล่าวคือ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจำเป็นต้องมีการจัดการวิจัยและการจัดการความรู้อยู่เสมอ ในมิตินี้อาจไม่จำเป็นต้องวิจัยเต็มรูปแบบแต่เป็นการวิจัยกระบวนการทำงานและความต้องการของผู้เรียนรู้กิจกรรม เพราะการศึกษาวิจัยรูปแบบกิจกรรมและการนำเสนอองค์ความรู้ของพิพิธภัณฑ์ที่เปลี่ยนแปลงไป จะช่วยให้ผู้บริหารพิพิธภัณฑ์มีทักษะของการยอมรับการเปลี่ยนแปลง และเข้าใจภาวะความเป็นพลวัตของตลาดพิพิธภัณฑ์ ดังนั้น นิทรรศการ องค์ความรู้ภายในการจัดการการประชาสัมพันธ์ ตลอดจนการสร้างเครือข่ายทางศิลปวัฒนธรรม จะได้รับการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทั้งนี้เพื่อให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้รับการพัฒนาให้เท่าทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม นอกจากนี้การสื่อสารสังคมได้แก่ การประชาสัมพันธ์ การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับหน่วยงานภาครัฐ การส่งเสริมการท่องเที่ยวพิพิธภัณฑ์ และการสร้างเครือข่ายเพื่อสนับสนุนกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์ ยังจำเป็นต้องนำหลักการตลาดเข้ามาประยุกต์ร่วมด้วย เพราะการสร้างรายได้ผ่านการพัฒนาตราสินค้า (Brand) ถือเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการสนับสนุนกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ดังนั้น การพัฒนาเครือข่ายการสื่อสารสังคมให้ครอบคลุมเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไป ถือเป็นช่องทางการประชาสัมพันธ์ที่จะสร้างประโยชน์ให้กับการขับเคลื่อนพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในอนาคตได้ดียิ่งขึ้น

ประการที่ 3 พัฒนาบุคลากร กล่าวคือการพัฒนาผู้ปฏิบัติงานในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ให้มีความรู้ความเข้าใจรากฐานทางวิวัฒนาการของพิพิธภัณฑ์นั้นๆ เพื่อให้การนำเสนอเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นต่อผู้เข้ามาเรียนรู้ มีความลึกซึ้งและน่าสนใจ การพัฒนาบุคลากรถือเป็นเรื่องสำคัญของการบริหารจัดการองค์กรทางศิลปวัฒนธรรมในปัจจุบัน เพราะการสร้างและพัฒนาให้บุคลากรมีความเข้าใจและรู้สึก

ผูกพันกับองค์กรจำเป็นต้องใช้เวลาในการประกอบสร้างความสัมพันธ์ลักษณะนี้ขึ้น ดังนั้น การรักษาและทำความเข้าใจให้ผู้ปฏิบัติงานให้เห็นแนวทางอนาคตในสาขาวิชาชีพ (Career path) จึงถือเป็นบทบาทที่ผู้บริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจำเป็นต้องคำนึงอย่างยิ่ง นอกจากนี้ การพัฒนาเยาวชนในลักษณะ “จิตอาสาวัฒนธรรม” ถือเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ต้องคัดค้านพิพิธภัณฑ์ศิลปวัฒนธรรม ควรให้ความสำคัญกับการปลูกปั้นเครือข่ายเยาวชนที่เห็นความสำคัญของการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการสืบสานประเพณี ศิลปะ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้กับคนรุ่นหลังสามารถเข้ามาเรียนรู้ และต่อยอดพัฒนาอย่างยั่งยืนในอนาคต

บทบาทของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในอนาคต จึงควรสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (SDGs) ในเป้าหมายที่ 4 คือการศึกษาเพื่อความเท่าเทียม (Quality education) รวมทั้งเป้าหมายที่ 17 คือความร่วมมือเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Partnership for the goal) กล่าวคือ ความพยายามลดช่องว่างของการเรียนรู้ โดยเปิดโอกาสให้การศึกษาเป็นไปอย่างรอบด้าน และสามารถส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียม พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงมีหน้าที่สำคัญของการรับรองความรู้ให้สามารถทำหน้าที่กระจายความรู้ที่อาจไม่สามารถเรียนรู้ได้ในห้องเรียน เพื่อพัฒนาวิคิดและการเสนอความรู้สร้างสรรค์ รวมทั้งทำหน้าที่ระดมองค์กรเครือข่ายที่จะสามารถสร้างการรักษามรดกทางวัฒนธรรม ตลอดจนทรัพยากรในชุมชนที่จะตอบสนองต่อการเรียนรู้ของชุมชนที่จะเกิดขึ้นภายในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้ อีกทั้งยังเป็นการเปิดแนวคิดด้านศิลปวัฒนธรรมให้กับผู้คนในสังคมได้เข้ามาเรียนรู้ได้มากยิ่งขึ้น แนวคิดที่สอดคล้องกับการพัฒนาบทบาทพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน คือแนวคิด LIST ซึ่งประกอบด้วย (พระสุธีรัตนบัณฑิต, 2561, น. 3-8)

4.1 การเรียนรู้ (Learning) ในการวิจัยและการพัฒนาสังคมนั้น จุดมุ่งหมายสำคัญ คือ การสร้างองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นกับบุคคล องค์กร และสังคม เพื่อให้ทุกฝ่ายเกิดความเข้าใจและมีแนวปฏิบัติในการที่จะพัฒนาตนเองและสังคมให้มีความก้าวหน้า เกิดการเปลี่ยนแปลง และนำไปสู่การกำหนดเป้าหมายร่วมกัน ดังนั้น การเรียนรู้ในสิ่งต่างๆ ที่เชื่อมโยงจากอดีตสู่ปัจจุบัน และอนาคตจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนา การค้นหาข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น (การวิจัย) เพื่อนำไปสู่กระบวนการและวิธีการที่เหมาะสมกับการวิจัย การพัฒนาสังคม และการสร้างความสุขอย่างสร้างสรรค์

4.2 นวัตกรรม (Innovation) หลังจากที่ถูกฝ่ายได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผักผ่อน วิเคราะห์ และพัฒนาตนเองดังกล่าว สิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ ต่อยอด จะออกผลเป็น ผลงานการสร้างสรรค์หรือ “นวัตกรรม” ของบุคคลและสังคม ผลงานและนวัตกรรมดังกล่าว จะกลายเป็นสิ่งสำคัญที่สร้างกระบวนการใหม่ แนวคิดใหม่ที่มีประสิทธิภาพและมีพลังการเปลี่ยนแปลงมากกว่า หรือกลายเป็นสินค้าและบริการได้ แต่เหนืออื่นใด คือการได้ใช้ความคิด และจินตนาการที่เป็นกระบวนการทางปัญญา ดังนั้น การมีผลงานและนวัตกรรมเกิดขึ้นจึงเป็นเสมือนว่าทุกฝ่ายได้ใช้ความรู้ ความคิด จินตนาการที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาและการปฏิบัติได้จริงในชีวิต

4.3 การปฏิบัติการเพื่อความยั่งยืน (Sustainable action) ปัจจุบันโลกมีปัญหาคาใจที่ยั่งยืนทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม เทคโนโลยี และการเรียนรู้ของผู้คน การตระหนักต่อความรับผิดชอบและการมีกระบวนการที่นำไปสู่ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และความเป็นธรรมในสังคมจะทำให้สังคมและระบบนิเวศเกิดดุลยภาพ ดังนั้น การสร้างสรรค์นวัตกรรมและพลังการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่คำนึงถึงคนรุ่นต่อไป และอนาคตของโลกที่มีความสมดุลในระบบนิเวศ การมีเทคโนโลยีที่เหมาะสมจะทำให้สังคมมีการพัฒนาที่สมดุลเกื้อกูลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและคุณภาพของสังคม

4.4 การเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์ (Transformation) ที่ผ่านมามีผู้คนในสังคมส่วนมากมักจะเป็นผู้รับการเปลี่ยนแปลงจากความคิดและการสร้างสรรค์ของบุคคลอื่น เช่น บิดา มารดา ครูอาจารย์ เพื่อน เป็นต้น แต่ในความเป็นจริงมนุษย์ทุกคนสามารถสร้างลงและการเปลี่ยนแปลงให้เกิดในตัวเองได้ และสามารถที่จะสร้างพลังนั้นให้เกิดขึ้นกับผู้อื่นได้ การเป็นผู้ที่สร้างการเปลี่ยนแปลงสังคมร่วมกันย่อมจะเป็นสิ่งที่ทรงพลังมากกว่า ดังนั้น การทำให้บุคคลและสังคมมีการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์จะนำไปสู่การเป็นสังคมที่มีคุณภาพ เป็นสังคมที่ทุกคนมีความรับผิดชอบร่วมกัน สามารถสร้างความเสมอภาค ยุติธรรม และสร้างการแบ่งปันให้เกิดขึ้นได้ การคำนึงถึงผลประโยชน์แต่เพียงฝ่ายเดียวมิใช่การสร้างสรรค์ที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนและความสุขของผู้คนในสังคม การเปลี่ยนแปลงที่แท้เกิดจากการมีความรัก ความเมตตา และปัญญาสาธารณะ (Universal intelligence) ที่ทำให้ทุกฝ่ายมีอนาคตที่ดีร่วมกัน

หากสามารถนำกรอบคิดเกี่ยวกับ LIST มาใช้เพื่อการสร้างกระบวนการถ่ายทอดและพัฒนาความรู้ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้ จะช่วยพัฒนาระบบการเปลี่ยนผ่านทั้งมิติการบริหารจัดการ การจัดการความรู้ และการพัฒนาเครือข่ายให้กับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลง การนำเสนอความรู้ และดึงดูดให้ผู้เข้ามาเรียนรู้ การปรับให้การนำเสนอมีนวัตกรรมสร้างสรรค์เป็นอีกช่องทางหนึ่งที่จะช่วยให้การดำเนินการถ่ายทอดความรู้ระหว่างพิพิธภัณฑ์กับคนรุ่นใหม่มีความสอดคล้องกับยุคสมัยมากขึ้น จะเห็นได้ว่าหากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น มีกลไกและเครือข่ายที่สามารถใช้ฐานคิดด้านการพัฒนาประยุกต์และปรับใช้ได้อย่างทันการเปลี่ยนแปลง การดำรงสถานะและบทบาทของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในฐานะองค์กรแห่งการสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืนตั้งแต่ระดับชุมชน จะสามารถดำเนินการไปได้อย่างสร้างสรรค์และเปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้ในประชาชนทุกระดับและชนชั้นของทั้งสังคมได้อีกด้วย

5. บทสรุป: การทำงานเชิงเครือข่าย

การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ถือเป็นกลไกสำคัญที่จะมีส่วนช่วยสนับสนุนการสร้างเสริมความเข้มแข็งในชุมชน ทั้งในมิติของการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ การดำเนินกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชน และประโยชน์ที่ได้จากภายหลังการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ อย่างไรก็ตาม การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่ายังประสบปัญหาความต่อเนื่องของการดำเนินกิจกรรมอันเนื่องมาจาก

การขาดแคลนองค์กรเครือข่าย งบประมาณ และบุคลากร ส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นต่างๆ จำเป็นต้องเผชิญกับปัญหาที่สำคัญดังที่กล่าวไป สอดคล้องกับการศึกษาของ

สุจารีย์ จรัสด้วง (2552, น 153-159) ที่ทำการศึกษการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในกรุงเทพมหานครแล้วพบว่า การบริหารจัดการด้านงบประมาณเป็นปัญหาที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจำเป็นต้องแก้ไขอยู่เสมอ นอกจากนี้ พื้นที่การบริหารพิพิธภัณฑ์เป็นอีกหนึ่งปัญหาที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นประสบความไม่เพียงพอในการหาพื้นที่บริการ รวมทั้งยังมีปัญหาที่เกิดชุมชนและสภาพแวดล้อมที่ไม่สามารถบริการนักท่องเที่ยวได้อย่างสะดวกและเหมาะสม ส่งผลให้ในระยะยาวการประชาสัมพันธ์เพื่อการบริการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมีข้อจำกัดมากยิ่งขึ้น

ดังนั้น หากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะสามารถปรับบทบาททางศิลปวัฒนธรรม เพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมการพัฒนาความยั่งยืนในสังคมไทยได้ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจำเป็นต้องค้นหาเอกลักษณ์ที่สำคัญของท้องถิ่นให้ได้ อีกทั้งยังจำเป็นต้องอาศัยการทำงานเชิงเครือข่าย ซึ่งจะมีความสำคัญอย่างมากต่อการขับเคลื่อนการดำเนินกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในระยะยาว ทั้งนี้เนื่องจากเครือข่ายภาครัฐและภาคเอกชนจะสนับสนุนช่องทางการหารายได้ การสนับสนุนเชิงงบประมาณ และการดึงดูดผู้เข้ามาเรียนรู้ให้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ การมีโอกาสร่วมเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานระหว่างองค์กรที่ทำงานด้านพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ยังเป็นการกระตุ้นให้เกิดการต่อยอดและพัฒนานวัตกรรมทางศิลปวัฒนธรรมใหม่ๆ ที่จะเข้ามาช่วยส่งเสริมการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นให้ยกระดับการดำเนินงานอย่างยั่งยืนได้ดียิ่ง ทั้งนี้สามารถสรุปข้อเสนอแนะที่สำคัญได้สองประการกล่าวคือ ประการที่หนึ่งคือข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการควรมีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ให้มีการกำหนดทิศทางการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นร่วมกัน อีกทั้งยังควรมีการจัดทำข้อมูลสารสนเทศที่แบ่งประเภทความโดดเด่นของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแต่ละแห่งเพื่อประชาสัมพันธ์ให้ผู้เข้าใช้บริการมากขึ้น สำหรับประการที่สองคือข้อเสนอแนะเชิงวิจัย ควรสนับสนุนให้เกิดการวิจัยรูปแบบการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอย่างยั่งยืนที่สามารถสร้างการมีส่วนร่วมและการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งมีการสนับสนุนให้เกิดการสร้างกิจกรรมที่มีรายได้เพียงพอต่อการบริหารจัดการองค์กรและการพัฒนาองค์ความรู้ให้กับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอย่างสม่ำเสมอ จนสามารถให้บริการไปได้อย่างยั่งยืน

6. รายการอ้างอิง

กฤษฎา ตัสม่า. (2560). การจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในยุคโลกาภิวัตน์. *ศิลปศาสตร์ปริทัศน์*. 12(24), 70-85.
 ขวาบ, เคลาส์. (2561). *การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สี่* (ศรวริศา เมฆไพบูลย์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

- ญาณินทร์ รักรวงศ์วาน. (2556). พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกับการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น. *ดำรงวิชาการ*, 10(1), 1-24.
- ปราโมทย์ เหลาลาภะ และกาญจนา เสี่ยงผล. (2555). การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์: พิพิธภัณฑ์วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม. *ศิลปการศึกษาศาสตร์วิจัย*, 4(1), 36-49.
- ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล, ตรึงใจ หุตางกูร, สรินยา คำเมือง, ศิริพร สิ้นธุ์ไร, ชิวสิทธิ์ บุญเกียรติ, และ ปณิดา สระวาสี. (2547). *การวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น: ระยะที่ 1 สร้างเครือข่ายและสำรวจพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- _____. (2551). คีนชีวิตให้พิพิธภัณฑ์. ใน ศิริพร ศรีสิ้นธุ์ไร (บ.ก.), *พิพิธภัณฑ์ภาคสนาม ประสบการณ์จากคนลงทำ* (น. 6-13). กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ปรีดา พูนสิน. (2555). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนวัดโสมนัส. *วิจัยและพัฒนา*. 4(1), หน้า 60-66.
- พระสุธีรัตนบัณฑิต. (2561). *List Model for Research and Social Development*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และสำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- แฮรรี, ยูวัล โนอาห์. (2562). *21 บทเรียนในศตวรรษที่ 21* (นำชัย ชิววิวรรณ และธิดา จงนิรามัยสถิต, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: อีปซี กรุ๊ป.
- รินนา ทากุดเรือ. (2557). *พิพิธภัณฑ์สงครามในจังหวัดกาญจนบุรี: การสร้างพื้นที่และความทรงจำ* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, สาขา มานุษยวิทยา.
- วิจารณ์ พานิช. (2558). *แนวโน้มการบริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21*. สงขลา: สำนักงานเลขาธิการ คณะศึกษาศาสตร์และศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2551). *พิพิธภัณฑ์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น: กระบวนการร่วมเรียนรู้*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ เล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์.
- สายันต์ ไพรชาญจิตร์. (2547). *การฟื้นฟูพลังชุมชนด้วยการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์: แนวคิด วิธีการ และประสบการณ์จากจังหวัดน่าน*. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุขและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- สุจารีย์ จรัสด้วง. (2552). *การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, วิทยาลัยนวัตกรรมการบริหารงานวัฒนธรรม.

- สุวิทย์ เมษินทรีย์. (2557). รายงานผลการศึกษาคำสั่งการวิจัยเรื่องการกำหนดแนวทางการพัฒนาการศึกษาไทย
กับการเตรียมความพร้อมสู่ศตวรรษที่ 21 (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการ
สภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ.
- อุดมลักษณ์ ชื่นตระกูล. (2553). พิพิธภัณฑชาต และพิพิธภัณฑท้องถิ่น: พื้นที่ของการให้ความหมายและ
การรับรู้ต่อดีของลุ่มพูน (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, บัณฑิตวิทยาลัย,
สาขาการพัฒนสังคม.